CONSIDERAȚII DIACRONICE ASUPRA SUFIXULUI *-EA*

DE

ION A. FLOREA

În legătură cu soarta lat. *-ella* în română, Al. Graur arăta, într-un interesant articol[1], că sufixul *-ea*, continuatorul în dacoromână a lat. *-ella*, a devenit foarte repede neproductiv, ajungînd să fie înlocuit în cele mai multe derivate cu *-ică*, tot sufix diminutival. Autorul citat stabilea cîteva etape în evoluția lui *-ea*, sistematizate de noi astfel: faza inițială, în care româna comună (după cum probează o comparare a dacoromânei cu dialectele sud-dunărene) a moștenit din latină derivate cu *-ella*, devenit prin evoluție fonetică *-ea(uă)*[2]; *căței*, *fruncea*, *mia*, *nuia*, *purcea*, *rîndunea*, *vergea*, *vițea* etc.,

---

[1] Acad. Al. Graur, *Din istoricul tipului* s t e a / s t e l e, în *Studii de gramatică*, vol. al III-lea, Editura Academiei R.S. România, București, 1961, p. 5 — 9.

[2] Nu ne putem pronunța cu un punct de vedere personal asupra „scurtării" lui *-eauă* în *-ea* în dacoromână sau asupra „lungirii" lui *-ea*, în *-eauă* în aromână și meglenoromână, dar trebuie să arătăm că, în graiurile dacoromâne, nu numai *zi* și *nea* au și variante în *-eauă*, ci și multe altele (mai ales în Banat, Crișana, Transilvania): *aluneauă* 'aluniță', NALR Ban. I 51, pct. 7 — 9, 12 — 14, 18, 19, 23, 24, 27 — 32, 69, 94, 'neg', *ibid.* 87, pct. 94, 'pistrui', *ibid.* 50, pct. 12, 13, 24, 27, 28, 31, 35; *andreauă* 'claviculă', ALR II/I p. 24, MN 6 957, pct. 36, 53, 105 (Banat, sud—vestul Crișanei, sud—vestul Transilvaniei); *alifeauă* 'surcea', răspunsurile la întrebarea 733, NALR Transilv., pct. 372, 429, 431 (din zona Hunedoarei), sau *alifliauă*, NALR Ban., pct. 24, 32; *buceauă*, NALR Olt. IV MN Pl. 107 / 2 099, pct. 932; *căleauă*, răspunsurile la întrebarea 955, NALR Transilv., pct. 291, 306, 319, 325, 341, 344, 345, 348, 350, 351, 358, 362, 368 — 376, 378, 387, 395 — 402, 405, 406, 427 — 429, 431 — 433, 448, NALR Ban., pct. 1 —14, 17 — 20, 25, 25, 27 — 29, 32 — 44, 46 — 69, 72, 73, 75, 83 — 88, 91 — 94, 96 — 100, NALR Mold. Bucov., pct. 464, 467, 468, 474, 494, 536; *cucuveauă*, ALR SN III 711, pct. 76, 141 (Banat, Transilvania), răspunsurile la întrebarea 1395, NALR Transilv., pct. 251, 253, 259, 270, 272, 277, 286, 291, 294, 295, 306 — 309, 321 — 325, 332, 343, 354, 368, 375, 376, 378, 393 — 397, 399, 406, 421, 425 — 429, 432, 449; *cureauă*, răspunsurile la întrebarea 1 485, NALR Transilv., pct. 271, 280, 286, 291 — 295, 306 — 308, 319, 325, 328, 350, 368, 371 — 375, 395, 402, 406, 431, NALR Ban., pct. 1 — 20, 23 — 25, 27 — 30, 32 — 44, 46, 47, 49 — 63, 65 — 67, 69, 72, 73, 75, 83 — 89, 92 — 94, 96 — 100; *grinzeauă* 'grindă', ALR II / I p. 114 MN 3 767, pct. 47, 53 (Banat, Crișana); *măseauă*, ALR I / I 30, pct. 3, 5, 9, 11, 24, 26, 28, 30, 35, 40, 49, 51, 54, 56, 59, 61, 63, 65, 69, 75, 90, 107, 109, 116, 131, 136, 180, 218, 257, 295, 298, 302, 305, 308, 315, 324, 393, 464, 476 (Banat, Transilvania, Crișana, nord-estul Moldovei), ALR II / I 41, pct. 53, 105, 310, 316 (Crișana, sud-vestul Transilvaniei), *ibid.* 42, pct. 64 (Crișana), *ibid.* 43, pct. 2, 53, 76, 105, 316 (Banat, Crișana, sud-vestul Transilvaniei); *miauă*, răspunsurile la întrebarea 906, NALR Transilv., pct. 341, 365, 378, 379, 381, 384, 389, 396, 397, 406, 409, 433, 458, NALR Ban., pct. 1 — 9, 11 — 20, 22 — 25, 27, 28, 34, 72; *nuiauă*, răspunsurile la întrebarea 1 310, NALR Transilv., pct. 271, 291 — 295, 306, 323, 324, 341, 345, 350, 351, 354, 358, 368, 370 — 376, 381, 387, 392, 398 — 402, 404, 428, 429, 431, 433, 450, 458, NALR

urmată de a doua fază, în care apar „formațiile sigur românești [...] diminutive cu sufixul *-icea*, de felul lui *floricea, pietricea, ulcea, vîlcea* [...] și adjective diminutivale cu sufixul *-ea*, de felul lui *frumușea, tinerea* etc. [...]“ [3].

Într-o a treia fază, „*foarte repede* [subl. n.] însă cele mai multe diminutive simțite ca atare înlocuiesc pe *-ea* cu *-ică*“ [4].

Într-o a patra fază, „apariția masivă a cuvintelor [de origine turcă] de felul lui *cercevea, dușumea, teșcherea, tinichea*[5] a pus problema formării unui plural convenabil pentru ele. Singurul tip existent în limbă, chiar dacă *neproductiv de multă vreme* [subl. n.], era acela în *-ea, -ele*...“ [6]

În sfîrșit, în a cincea fază, ca urmare a încadrării în română a împrumuturilor turcești la tipul în *-ea, -ele* și a altor cuvinte (de exemplu fr. *soirée* > >rom. *soarea*, fr. *chaussée* >rom. *șosea*), „tipul nostru [de origine latină *-ea, -ele*] devine important“ și productiv[7].

Ban., pct. 1 — 8, 10 — 15, 17 — 24, 27 — 29, 32, 33, 35 — 37, 39 — 41, 43, 44, 46, 47, 49 — 67, 69, 72, 75, 80, 81, 83 — 87, 91, 93 — 98 ; *peteauă* 'panglică', răspunsurile la întrebarea 1 473, NALR Transilv., pct. 303, 319, 341, 344, 358 și la întrebarea 1 515, *ibid.*, pct., 319, 341, 344, 342 ; *pistreauă* 'pistrui', NALR Ban. I 50, pct. 2, 3, 8, 11, 18 ; *plăseauă* (sau *prăseauă*), răspunsurile la întrebarea 808, NALR Ban., pct. 2 — 8, 11, 12, 18, 19, 23, 24, 29, 30, 34, 40 — 42, 47, 50, 51, 53, 55, 57, 59 — 64, 67 — 69, 93, 96, 99, NALR Transilv., pct. 373, 375, 376, 395, 397, 400 — 402, 425, 427, 429, 531, 458 ; *purceauă*, răspunsurile la întrebarea 941, NALR Transilv., pct. 271, 291 — 295, 306, 350, 351, 362, 370 — 373, 400 — 402, 405, 428, 431, 450, NALR Ban., pct. 1, 3, 5, 6, 8, 10, 11, 13—15, 17 — 20, 23, 24, 27 — 29, 32, 35 — 37, 39, 41, 43, 44, 46, 47, 51 — 54, 57, 69, 75, 85 — 87, 91, 93 — 99, *ibid.*, răspunsurile la întrebarea 939, pct. 39, 51 ; *puștcheauă*, ALR II / I 39, pct. 53 (Crișana) ; *rînduneauă*, răspunsurile la întrebarea 1 380, NALR Transilv., pct. 290, 371, 401, 431, NALR Ban., pct. 5, 6, 8, 10 — 15, 17, 20, 23—25, 27, 29, 37, 40, 41, 43, 45 53, 55, 59, 69, 72, 83, 86, 91, 99 ; *steauă*, ALR SN VI 1 587, pct. 29, 53, 64, 76, 310, 316, 325 (Banat, Crișana), răspunsurile la întrebarea 1 590, NALR Transilv., pct. 291, 293 — 295, 306, 341, 345, 350, 351, 354, 368, 371 — 373, 375, 395 — 397, 399 — 402, 404, 427 — 429, 431, 433, 447, NALR Ban., pct. 1 — 7, 9 — 13, 17 — 20, 23, 24, 27 — 30, 32, 33, 35 — 37, 39 — 41, 46, 49 — 63, 66, 67, 69, 72, 83, 84, 91, 93, 94 ; *surceauă*, răspunsurile la întrebarea 733, NALR Transilv., pct. 341, 458, NALR Ban., pct. 53, 93, 96, 98 ; *șoseauă*, răspunsurile la întrebarea 1 617, NALR Transilv., pct. 293, 294, 296, 332, 345, 348, 358, 366, 368, 371, 373, 399, 404, 429, 431, 433 ; *tovăceauă* 'corcoduță', NALR Ban., pct. 14, răspunsul la întrebarea 1 179 ; *ulceauă*, răspunsurile la întrebarea 754, NALR Transilv., pct. 290 — 295, 306, 325, 428 ; *viteauă*, răspunsurile la întrebarea 855, pct. 271, 291 — 295, 306, 325, 344, 345, 350, 351, 354, 358, 370—375, 381, 387, 389, 395—404, 406, 407, 425, 429, 431, 433, 448, 450, 458, NALR Ban., pct. 1 — 8, 10 — 14, 16 — 21, 23, 24, 27 — 30, 32, 33, 35 — 37, 39 — 41, 44, 46, 47, 49 — 67, 69, 72, 75, 80, 83, 85 — 88, 90, 91, 93 — 100 etc. Forme asemănătoare, etimologice sau analogice, se găsesc și în ALM : *steauă, op. cit.* I / II 450, pct. 19, 26, 29, 30, 32, 33, 36, 37, 40, 41, 45, 47, 51, 54, 55, 61, 63, 70, 87, 102, 112, 113, 127, 136, 144, 180 ; *măseauă, ibid.* I / I 222, pct. 26, 30, 53, 90, 96, 102 ; *cureauă, ibid.* 225, pct. 29, 30, 38, 90, 100, 102, 112, 186 ; *șoseauă, ibid.* 172, pct. 25, 90, 102, 193.

[3] Al. Graur, *op. cit.*, p. 6 : „La cuvintele de felul acesta a intervenit nu numai influența directă a altor diminutive feminine, ci și influența paralelismului între masculin și feminin : după modelul *purcel / purcea* se poate forma ușor *frumușea* alături de *frumușel* [...]“

[4] *Ibid.* : „...*floricică, pietricică, ulcică, frumușică, tinerică*, forma cu *-ea*, păstrîndu-se adesea numai în poezia populară și numai ca adaos la una cu *-ică*: *păpușică, păpușea*, ce-ai căutat în lada mea. Aceasta demonstrează că foarte repede tipul de formație a ajuns muribund, diminutivele de la feminine formîndu-se cu tot felul de alte sufixe. “

[5] De fapt, cuvintele turcești pătrunse în română începînd din secolul al XVI-lea nu au în limba de origine terminația *-ea*, ci *-a*, *-i*, dar mai ales *-e*, ceea ce înseamnă că înainte de sau concomitent cu „problema formării unui plural convenabil“ a existat problema adaptării împrumuturilor turcești în română la forma de singular.

[6] Al. Graur, *op. cit.*, p. 7.

[7] *Ibid.* : „De aici încolo avem mai rar treceri la singulare în *-ică (cordea cordică)* și mult mai des cazul contrar : *podea, văpsea, zăbrea* < *podeală, văpseală, zăbrală, proptea* < *propteală, rumenea* < *rumeneală* și multe altele, cuvinte care capătă un singular prin analogie.“

Există totuși cîteva detalii care nu sînt în concordanță cu opinia exprimată de acad. Al. Graur și prezentată de noi pe scurt mai sus, fapt care ne determină să reexaminăm problema, încercînd să răspundem la următoarele întrebări : din ce perioadă sînt atestările cuvintelor cu *-ea* (moștenite și derivate), ce răspîndire au ele (în raport cu concurentele lor cu *-ică*, apărute prin schimbare de sufix) în graiurile dacoromâne, cînd, din ce cauze și în ce proporții s-a produs înlocuirea lui *-ea* cu *-ică*, situația lui *-ea* în stadiul actual al dacoromânei.

Atestările cuvintelor românești cu *-ea* moștenite din latină demonstrează că cele mai multe s-au folosit neîntrerupt pînă în prezent pe tot teritoriul dacoromânesc și fără să sufere, decît în unele cazuri, substituția de sufix. Derivatele pe teren românesc au ca prime atestări, cum este și firesc, sufixul *-ea* și nu *-ică*. Atestările sînt din limba veche : *bucățea* (la Varlaam, Dosoftei, Palia, Anonimus Caransebesiensis), *călicea* (LB), *călușea* (Polizu, Costinescu, Văcărescu, Pann), *cărticea* (Gaster, într-un text de la 1 700, Anonimus Caransebesiensis), *cetățea* (LB), *curcubețea* (LB), *feciorea* (Cuvente den betrani II, 145), *hăinicea* (LB), *junincea* (LB), *livezea* (Dosoftei), *panglicea* (Baronzi), *părticea* (document de la 1 672, Dosoftei, Biblia de la 1688, Anonimus Caransebesiensis), *pietricea* (Dosoftei, Cantemir, LB), *puținea* (Coresi, 1581)[8], *tinerea* (Pravila lui Vasile Lupu) etc. După secolul al XVII-lea, atestările de derivate cu *-ea* coexistă cu cele cu *-ică*, în proporții care diferă de la cuvînt la cuvînt și de la regiune la regiune.

Cele mai numeroase și mai diverse derivate cu *-ea* se întîlnesc în literatura populară (culeasă mai ales în secolul al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, dar evident mai veche, în unele cazuri mult mai veche), în primul rînd în poezie (și în special în rimă, care le-a conservat mai bine), dar și în proză sau în glosare regionale : *albăstrea* (la Marian și la Jarnik-Bârseanu), *albinea* (text popular din Transilvania), *băiețea* (Marian), *bătrînea* (text popular din Caransebeș), *bîtea* (Marian), *bîlicea* (descîntec, în rimă), *buturea* (Dolj), *căpricea* (Păsculescu, în rimă), *cărărea* (Teodorescu, Reteganul, în rimă), *celerea* (Reteganul), *ciuturea* (Teodorescu), *cocoșea* (Bud, Țiplea), *corăbea* (Teodorescu, Viciu), *covățea* (Ispirescu), *curăturea* (Rădulescu-Codin), *curlicea* (Bîrlea) etc. Trebuie însă observat că și în literatura populară se manifestă tendința ca *-ea* (din derivate sau din cuvinte moștenite) să fie înlocuit cu *-ică*. Față de un text din Gorj : „Funzuliță ca smiceaua/ Văzui frunza ca paraua/Și lăstarul ca undreaua/Îmi luai pușca și vergeaua Și-mi apucai poteceaua/Suii dealul și vălceaua/Și-mi așternui ipingeaua/Unde cîntă turtureaua", MAT. FOLK, 390, un altul, din Argeș, prezintă deja o noutate, prin coexistența formelor concurente : „Și mi se certa/Cu o cumnățea/ Cu o surățea/ Cu o cumnățică/Cu o surățică", *ibid*, 1111, pentru ca alte texte, în ciuda rimei, să înlocuiască din derivate pe *-ea* cu *-ică* : „Da Ion mi-avea/Mi-avea o mielușică/Mîndră frumușică", Teleorman, *ibid*. 3, „Mîndru-i locul și frumos /S-a pus turturica jos/Și s-a pus pe-o rămurică/Cu doi pui alăturea", Neamț, *ibid*, 1328, ori : „A fătat cățeaua/Nouă căței/A fătat purcica/ Nouă purcei", tot din Moldova, DESC. 128.

[8] Laura Vasiliu, *Derivarea cu sufixe și prefixe în Cartea cu învățătură a diaconului Coresi din 1581*, în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, I, Editura Academiei R. S. România, 1959, p. 227 — 228.

Ţinîndu-se seama de succesiunea unor atestări, de exemplu: *bucăţea* (Palia, Varlaam, Dosoftei, Anonimus Caransebesiensis, Ţichindeal) şi *bucăţică* (Creangă, Ispirescu, Barcianu, Pamfile, Zanne, Alecsandri, Zbiera)[9], *pietricea* (Dosoftei, Cantemir, Slavici, ALR SN V 1289, pct. 762, 836, 848, din Muntenia şi Oltenia) şi *pietricică* (Creangă, Gîrleanu, Topîrceanu, Călinescu, texte populare din Moldova şi Dobrogea), *rîndunea* (texte din 1661 şi 1812 în Gaster, Cheia înţelesului, Floarea darurilor, Cantemir, Bolliac, Cezar Petrescu, Pribeagul, Sadoveanu şi mai ales poezia populară) şi *rîndunică* (Zilot Românul, Marcovici, Asachi, Odobescu, Caragiale, Goga, Iosif, Brătescu-Voineşti, Gîrleanu, Hogaş, Bassarabescu, Eftimiu), se poate spune că tendinţa de înlocuire a lui *-ea* cu *-ică* în numeroase derivate şi chiar în cuvinte moştenite este relativ recentă (secolul al XVIII-lea). Dar repartizarea geografică a atestărilor pune noi semne de întrebare: a fost această tendinţă general dacoromână sau s-a manifestat cu precădere în unele zone şi puţin sau deloc în altele?

Ca răspuns la această întrebare, atlasele lingvistice şi textele dialectale (în primul rînd)[10], ca şi textele de folclor (localizabile) evidenţiază faptul că în Transilvania, Crişana, Maramureş, părţi din Banat şi partea de nord-est a Olteniei formele cu *-ea* sînt şi în prezent foarte numeroase, chiar exclusive, pe cînd în spaţiul extracarpatic inovaţia (formele cu *-ică*) abia dacă a mai lăsat loc formelor cu *-ea*: *alunea*, ALR II/I, p. 21, MN 6943, pct. 27 (Banat), NALR Ban. I 51, pct. 7—9, 12—14, 18, 19, 23, 24, 27—32, 69, 73, 94, *ibid.* 87, pct. 94, *ibid.* 50, pct. 12, 13, 24, 27, 28, 31, 35, 56, 69, 72, NALR Olt. I 88, pct. 936—938, 941, 942, 947, RV XXVI 29, dar *alunică*, ALR II/I, p. 21, MN 6943, pct. 192 (sud-estul Transilvaniei), 531, 537 (Moldova), 728, 987 (Muntenia), ALR I/I 26, pct. 385, 388, 392, 395, 396, 398, 400 (Moldova), NALR Mold. Bucov. I 64, toate punctele, cele mai multe cu pl. *-ele* sau (o altă inovaţie) *-ici* (pct. 464, 484 [II], 492, 515, 528, 533, 538, 548, 569, 574, 575, 579, 580, 590, 598, 601, 610, 627, 633, 635, 636, 650, 657, 663) şi în rimă la poezii populare din Muntenia (MAT. FOLK. 735, 787, 815, 899, 910, 918, 1405, 1409) şi Bucovina (RV IV 10, 69, VI 6, XII 35, 66, XV 15, XXVI 22); *cucurbeţea* 'mărul-lupului', ALR SN III 657, pct. 2 (Banat), 705, 928 (Muntenia), *cucurbeţică*, *ibid.*, pct. 414, 520, 605, 723, 728, 769, 987 (Moldova şi Muntenia); *frumuşea*, ALRT, p. 108, pct. 228 (Transilvania), MAT. FOLK. 168, 491, 1287, RV X 19, XVIII 19, XXVIII 33, *frumuşică*, TD Munt. II, p. 475, pct. 723, NALR Mold. Bucov, II MN 521, pct. 463, 475, 482, 491, 502, 623, MAT. FOLK. 3, 308, 311, 475. 480, 815, 855, 870, 884, 1155, 1233, 1269, 1331, 1436, RV IV 64; *gogoşea*, NALR Olt. II 269, pct. 915, 920, 928, 932, 968, 970, 971, 985, 986, *gogoşică*, ALR SN IV 1078, pct. 682 (Dobrogea), TD Munt. II p. 832, pct. 751; *lopăţea*, ALR SN II 476, pct. 353 (Maramureş), *ibid.* 336, pct. 219 (Transilvania), ALR II/I p. 35 MN 2198, pct. 235 (Transilvania), NALR Olt. IV 787, pct.

[9] Formele de plural cu *-ele* nu intră în discuţie, neputîndu-se stabili ce formă de singular au.

[10] Doresc să mulţumesc şi pe această cale colegilor de la colectivele de dialectologie de la Institutul de Cercetări Etnologice şi Dialectologie din Bucureşti şi de la Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară din Cluj-Napoca pentru amabilitatea de a-mi fi permis consultarea materialului dialectal inedit de la NALR Muntenia şi Dobrogea, NALR Banat şi NALR Transilvania (NALR Transilv.).

904, TD Olt., p. 151, pct. 938, *lopățică*, ALR SN II 478, pct. 219 (Transilvania), 362 (Maramureș), 364, 386, 414, 514, 520, 537, 551, 605 (Moldova), 682 (Dobrogea), *ibid.* 336, pct. 228 (Transilvania), ALR II/I p. 35 MN 2198, pct. 260 (Transilvania), 431 (Moldova), NALR Olt. IV 787, pct. 907, 936, 938, 940, 945, 975, 978, 995, TD Mold. Bucov., pct. 603, TD Olt., p. 146, pct. 937 și, cu pl. *-ici*, NALR Olt. II 226, pct. 923, *ibid.* IV 787, pct. 946, 973, NALR Ban. I 106, pct. 2; *porumbea*, ALR SN III 632, pct. 130, 219, 325 (Transilvania, Crișana), NALR Mar. III 598, pct. 221, 224, 232, MAT. FOLK. 801, *porumbică*, ALR SN III 632, pct. 182 (sud-estul Transilvaniei), NALR Mar. III 598, pct. 236; *rîndunea*, *ibid*, 597, pct. 222—228, 230—232, 240, NALR Olt. III MN Pl. 94/1380, pct. 937 (și 916, împreună cu *rîndunică*, *-ici*), răspunsurile la întrebarea 1380, NALR Transilv., pct. 243, 258, 262, 269, 272, 273, 281, 290, 322, 327, 371, 401, 404, 405, 426, 430, 431, 449, NALR Ban., pct. 5, 6, 8, 10—15, 17, 20, 23—25, 27, 29—31, 37, 38, 40, 41, 43, 45, 53, 55, 59, 68—70, 72, 74, 80, 82, 83, 86, 88, 91, 99, NALR MD, pct. 709, MAT. FOLK. 1385, RV IV 66, XXXI 27, *rîndunică*, răspunsurile la întrebarea 1380, NALR MD, NALR Ban., Transilv., majoritatea punctelor, mai mult de jumătate din ele cu pl. *-ici*, NALR Mar. III 597, pct. 221, 233, 235—239 (în estul Maramureșului, spre Bucovina și Moldova), NALR Olt. III MN Pl. 94/1380, majoritatea punctelor, în cele mai multe cu pl. *-ici*, MAT. FOLK. 787, 1213, 1329, RV IV 50, X 1, XXV 1, 21; *singurea*, MAT. FOLK. 36, 762, 786, RV IX 56, *singurică*, TD Munt. I p. 248, pct. 764, II p. 123, pct. 701, MAT. FOLK. 763, 829, RV XXV 24, XXVI 22, XXVIII 29; *surcea* (format de la *surcel*), NALR Mar. II 289, pct. 221—229, 231—234, 238—240, NALR Olt. II 222, pct. 902—904, 909, 922, 925, 934, 936, 948, 955, 956, 958, 962, 963, *ibid.* III 497, pct. 931, răspunsurile la întrebarea 733, NALR Transilv., pct. 244, 250, 252, 263—267, 269, 276, 277, 286, 320, 323, 337, 338, 340, 341, 355, 359, 362—364, 371, 386, 389, 400, 412, 414, 434, 442, 445, 447—449, 453, 454, 456, 458, NALR Ban., pct. 1, 2, 7, 9, 24, 32, 34, 53, 59, 69—71, 73, 74, 76, 80, 83, 85, 86, 88, 92, 93, 95, 96, 98, și la întrebarea 732, NALR Transilv., pct. 241, 242, 245, 251, 253, 255, 256, 268, 276, 339, 443, *surcică*, NALR Mold. Bucov., numeroase răspunsuri la întrebările 732, 733, NALR Olt. II 222, pct. 914, NALR Transilv., răspunsurile la întrebarea 732, pct. 249, 254, 282, 302, 316, 317 și la întrebarea 733, pct. 246, 247, 316, 317, DESC. 105; *ulcea*, NALR Mar. II 303, pct. 222—227, 229—234, 238—240, NALR Olt. II 232, pct. 902, 905, 912, 915, 936, 942, 943, 946, 947, 949, 951, 953, 954, 960, 966, 980, 981 (și 943, 988, cu forme duble), TD Olt. p. 200, pct. 947, răspunsurile la întrebarea 754, NALR Transilv., pct. 245, 258, 269, 270, 272—274, 288—297, 305—308, 325, 326, 333, 428, 447—450, în două zone, apropiate de Crișana și de Banat, NALR Ban., pct. 70, 71, MAT. FOLK. 495, 1549, 1578, DESC. 16, ALM II/I 639, pct. 1, *ulcică*, ALRT, p. 94, pct. 192 (sud-estul Transilvaniei), p. 136, pct. 284 (Transilvania), p. 166, pct. 386 (Moldova), NALR Mar. II 303, pct. 235—238, NALR Olt. II 232, pct. 918, 925, 939—941, 945, 948, 950, 952, 962, 964, 965, 968, 970, 979, 982—985, 987, 992, 994—997 și (cu pl. *-ici* și *-ele*) 907, 921, 989, 990, iar altele numai cu pl. *-ici*, TD Munt. I p. 19, pct. 757, II, p. 302, pct. 715, răspunsurile la întrebarea 754, NALR Mold. Bucov., general (în pct. 514, 543, 563, 661 și pl. *-ici*), NALR Transilv., pct. 241, 246—255, 257, 261—268, 275—285, 287, 298—301, 393, 304, 309—324,

332, 334—336, 339—346, 353—356, 358, 360—364, 367—369, 375, 376, 380—383, 387—390, 395, 397—399, 406, 412—414, 416—423, 427, 432, 433, 438—441, 444, 446, 452, 453, 455—460 (cu pl. *-ele* sau *-ici*), NALR Ban., pct. 2, 51, 70, 72, 84, ALM II/I 625, pct. 5—13, 16, 18, 19, 59, 66, 68, 87, 88, 193, 206, 209, *ibid.* 639, în marea majoritate a punctelor, RV XVIII 3, 8; *viţea* (cu *ea* realizat ca *ă̯, ắ, é̯, é, á, ᵉá*), NALR Mar. II 360, pct. 221—234, 238, 239, NALR Olt. III MN Pl. 58/855, pct. 901—984, 986—994, 996—998, răspunsurile la întrebarea 855, NALR Ban., în toate punctele numai *viţeauă* (realizat ca *viţă̯uă, viţắuă*) sau *viţea* (realizat ca *viţă̯, viţá*), NALR Transilv., în marea majoritate a punctelor *viţea* sau *viţeauă*, NALR MD, pct. 671—720, 722—730, 732—741, 743—761, 763—784, 786—796, 798—813, 815—824, 826—856, 858—871, 875, 876, 885, 890, 893, 895, 896, 898—900, iar în punctele 785, 797, 814, 880, 888 şi 889, dublete cu *-ea* şi cu *-ică*, NALR Mold. Bucov., puncte din Bucovina şi din sud, TD Munt. II p. 180, pct. 705, p. 185, pct. 706, p. 771, pct. 748, TD Mold. Bucov., pct. 604, ALM I/I 223, pct. 1—7, 10, 75, 206, 211, 212, 214, 217—221, RV XVIII 1, *viţică*, NALR Mar. II 360, pct. 235—237, NALR Olt. III MN Pl. 58/855, pct. 985, răspunsurile la întrebarea 855, NALR Transilv., într-o zonă din apropierea Moldovei, pct. 241, 248, 253, 255, 263, 264, 266, 275, 276, 278—283, 285, 299, 301, 302, 317, 338 şi cu răspuns dublu, cu *-ea* şi cu *-ică*, pct. 265, 267, 277, NALR MD, pct. 721, 731, 742, 762, 814, 825, 857, 872—874, 877—884, 886, 887, 894, 897 şi, cu dublete, 785, 797, 814, 880, 888, 889, NALR Mold. Bucov., majoritatea punctelor, ALM I/I 223, marea majoritate a punctelor.

Numeroase alte cuvinte manifestă aceeaşi tendinţă. Chiar dacă numărul atestărilor este prea mic şi nu permite o cartografiere a fenomenului, totuşi este limpede că formaţiile cu *-ea* preced pe cele cu *-ică* şi că, atunci cînd sînt relativ sincronice, formaţiile cu *-ea(uă)*, provin din zonele conservatoare din acest punct de vedere: Banat, Transilvania, Crişana, Maramureş, nord-vestul Olteniei, nord-vestul Munteniei; se înţelege, lucrurile stau numai în general astfel, căci nu sînt excluse formaţiile noi (cu *-ică*) nici în aceste zone, (vezi, de exemplu, *rîndunică*, preponderent şi în aceste zone) după cum nici relicvele (cu *-ea*) în teritoriul dacoromân extracarpatic (vezi, de exemplu *viţea*). Cîteva exemple sînt edificatoare: *cărticea*, MAT. FOLK. 90 (în rimă), *cărticică*, ALRT p. 237, pct. 723 (Muntenia), MAT. FOLK. 71 (nu e în rimă), RV IX 16, 18, 19, 29 (cele mai multe în interiorul versului); *floricea*, MAT. FOLK. 55 (în rimă), RV IV 66, 105, 141, IX 23, 24, 26, XVIII 15, XXVI 34, XXVIII 19 (cu două excepţii, numai în rimă), *floricică*, ALRT, p. 238, pct. 723 (Muntenia), RV, foarte des, în rimă sau în interior, MAT. FOLK. 409, 735, 775, 979, 1095, 1123, 1155, 1342, 1415 (cel mai des în interior); *mititea*, *ibid.* 38, 162, 492, 1033, 1219, *mititică*, TD Munt. II p. 451, pct. 725, TD Mold. Bucov. pct. 604, NALR Mold. Bucov. I MN 222, în numeroase puncte (niciodată *mititea*), MAT. FOLK. 475, 489, 871, 884, 1098, 1111, 1436 (în rimă sau nu); *păsărea*, *ibid.* 333., 334, 345, 346, 364, 791, 827, 864, 992 (cu o excepţie, toate în rimă), RV XX 1, XXII 20 (numai în rimă), *păsărică*, MAT. FOLK. 406, 549, 644, 1037, 1059, 1143, 1199, 1202, 1211, 1566, 1579 (în rimă sau în interior), RV VI 23, IX 12, XVI 2, XXII 13, XXX 2 (mai ales în interior) şi, cu pl. *-ici*, NALR Olt. III, pct. 977—980, 982, 983, 987—993, 995—998; *pietricea*, RV XXV 13 şi ALR SN V 1289, pct. 762, 836, 848, Muntenia şi Oltenia (fomele vechi s-ar explica în aceste zone prin

aceea că se găsește într-o formulă fixă, numele unui joc de copii), *pietricică*, *ibid.*, pct. 791 (Muntenia, singurul din zonă care a inovat), iar ca apelativ, ALRT p. 2, pct. 2 (Banat), MAT. FOLK. 1335, RV XVI 28, XXIV 4, XXV 13; o situație asemănătoare este și în cazul numelui unui alt joc, „de-a *purceaua*", ALR SN V 1302, în care formele vechi (cu *-ea*), în pct. 192, 728, 762, 791, 812, 848, 872, 876, 886, 899, 928 (Transilvania, Muntenia, Oltenia) sînt mult mai numeroase decît formele cu *-ică*, pct. 520, 784, 833 (Moldova, Muntenia); *puținea*, doar în MAT. FOLK. 1027, *puținică* sau *puțintică*, TD Munt. II p. 57, pct. 694, p. 531, pct. 730, MAT. FOLK. 1078, 1340, RV IV 34, 39, 76, XVI 4, XXV 9, XXVII 7; *rămurea*, mai ales în literatura populară, dar și la Coșbuc (Transilvania) sau Sadoveanu (într-o prelucrare a legendei Dochiei), *rămurică*, mai ales în literatura cultă; *rețea* 'dantelă', NALR Olt. II 286, pct. 943, dar *rățică*, în toată Bucovina (răspunsurile la întrebările 1402 și 1479 din *Chestionarul dialectal*, Iași, 1970, aflate la Centrul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor, Iași); *subțirea*, ALRT p. 30, pct. 36 (Banat), p. 108, pct. 228 (Transilvania), în ambele situații în rimă cu *frumușea*, MAT. FOLK. 261, 755, 1034 (numai în rimă), RV VI 16, XVII 6, *subțirică*, TD Munt. I p. 50, pct. 676, p. 256, pct. 765, II p. 41, pct. 693, p. 144, 154, pct. 703, TD Olt. p. 327, pct. 973, MAT. FOLK. 1420, RV XXI 8; *tinerea*, MAT. FOLK. 11, 241, 282, 486, 852 (numai în rimă), RV XX 16, XXVIII 33 (în rimă), *tinerică*, NALR Olt. II 180, pct. 901, MAT. FOLK. 761, 899, 1111, 1250, 1291, 1358, 1399, 1420 (mai ales în rimă); *turturea*, ALRT p. 134, pct. 284 (Transilvania), MAT. FOLK. 335, 345, 755, 776, 786, 1081, 1313, 1323, RV IV 105, IX 7, 12, XXIV. 9 (mai ales în rimă), *turturică*, MAT. FOLK. 637, 1328, RV IX 13, XXV 23, 24 (în rimă și în interior); *vălcea* (sau *vîlcea*), ALR SN III 816, pct. 172, 182, 192, 272, 284, 346, 349, 353, 362, 682, 723, 728, 784, 791, 812, 836, 876 886, 928, 987 (Transilvania, Maramureș, Muntenia, Dobrogea), NALR Mar. III 676, pct. 221, 224—228, 231, 233, 235, 240, TD Munt. I p. 280, pct. 767, p. 337, pct. 773, II p. 21, pct. 692, p. 90, pct. 698, p. 190, pct. 706, p. 220, pct. 708, p. 231, 233, pct. 710, p. 312, pct. 716, MAT. FOLK., foarte numeroase (numai în rimă), *vălcică* (sau *vîlcică*), ALR SN III, pct. 141 (Transilvania), 571, 605 (Moldova), NALR Mar. III 676, pct. 238, MAT. FOLK. 1436; *vergea*, ALR SN IV 1054, pct. 682, 705, 769, 899, 928, 987 (Muntenia și Dobrogea), NALR Mar. III 837, pct. 223, 226—228, 233—235, 238, NALR Olt. IV 736, în numeroase puncte, *vergică*, NALR Mar. III 837, pct. 236, 237, TD Mold. Bucov., pct. 604.

Sînt situații în care formelor cu *-ică* nu le mai corespund formele cu *-ea*, rămase în dicționare fără atestare directă sau cu atestări puține, fie vechi, fie populare. De exemplu: *bonețică*, ALRT p. 213, pct. 551 (Moldova), *băuturică*, TD Olt. p. 414, pct. 995, *barbunică*, NALR Mold. Bucov. I MN 443, *bunicică*, TD Munt. I p. 402, pct. 775, *căldicică*, *ibid.* p. 181, pct. 756, *încetinică*, *ibid.* II, p. 360, 365, pct. 720, *lumînărică*, *ibid.* p. 572, pct. 733, *nițică*, *ibid.* I p. 299, pct. 769, p. 355, pct. 775, p. 395, pct. 778, II p. 9, pct. 691, p. 48, pct. 694, p. 237, pct. 710 (cu pl. *-ele* și masculin sg. *nițel*), *putinică*, ALRT p. 233, pct. 705 (Muntenia), TD Olt. p. 426, pct. 997, TD Munt. I, p. 47, pct. 675, p. 64, pct. 677, II p. 289, pct. 714, p. 297, pct. 715, p. 782, pct. 748, *sărmănică*, MAT. FOLK. 1313, dar nicăieri (conform dicționarelor consultate) *băuțurea*, *bonețea*, *bunicea*, *căldicea*, *încetinea*, *lumînărea*, *nițea*, *putinea*, *sărmănea*, sau *căpșunică*, RV II 18 (iar *căpșunea* doar, poate, în

Anonimus Caransebesiensis), *cărnicică*, MAT. FOLK. 153 (iar *cărnicea* doar la Cantemir și în Anonimus Caransebesiensis).

Pînă prin secolul al XVII-lea nu se manifestase tendința de înlocuire a lui *-ea* cu *-ică* în derivate sau în cuvinte moștenite nicăieri pe teritoriul dacoromân. Așadar, nu cum afirmă Al. Graur: „foarte repede cele mai multe diminutive simțite ca atare înlocuiesc pe *-ea* cu *-ică*: *floricică, pietricică, ulcică, frumușică, tinerică...*“ [11], ci abia din sau după secolul al XVII-lea (o cercetare exhaustivă ar putea preciza și mai bine perioada) apar formațiile cu *-ică* în locul lui *-ea*. Această înlocuire începe să se manifeste după ce intraseră și se adaptaseră în română numeroasele turcisme terminate la singular în *-ea* și la plural în *-ele*, după modelul derivatelor românești cu sufixul *-ea, -ele*. Nu se poate susține că „tipul în *-ea, -ele* era muribund“ și „neproductiv de multă vreme“ [12] în perioada intrării în română a împrumuturilor turcești[13]; dimpotrivă, era destul de răspîndit și activ, nu numai în ținuturile intracarpatice (unde, după cum am probat mai sus, se găsește și acum), ci și în cele extracarpatice, unde nu a existat nici un hiatus de timp între formele moștenite și derivate cu sufixul productiv *-ea, -ele*, pe de o parte, și împrumuturile turcești adaptate prin analogie la același tip, pe de altă parte. De altfel, în principiu adaptarea este mai posibilă la un model activ decît la un tip muribund.

Apar, după împrumuturile turcești, și multe alte cuvinte care capătă, tot prin analogie, sg. *-ea* și pl. *-ele*. În afară de enigmaticele *andrea* și *argea*, care oricum sînt mult mai vechi în limbă decît turcismele, analogia s-a produs la multe alte categorii de cuvinte:

Cuvinte turcești terminate în limba de origine în *á, é* sau *í* urmate de consoană (transcrierea cuvintelor turcești aparține dicționarelor consultate) tc. *fliğan*>drom. *filigea*, tc. *pançar* (SCRIBAN, *panğar*)>drom. *pangea*, tc. *patlican*>drom. *pătlăgea* (și variante: *parlagea*, PANȚU 207, BUTURĂ 182, *pătrăgea*, NALR Transilv., răspunsurile la întrebarea 1118, pct. 457, *palmageauă*, *ibid.*, pct. 425, *părmăgea*, *ibid.*, pct. 394, 408, 411, 434—436, toate din apropierea Sibiului), *platagea*, TD Olt. p. 152, pct. 938, p. 319, pct. 972, pl. *plotogele*, *ibid.* p. 153, pct. 940), alături de *pătlăgeană* (Muntenia), tc. *Akmecet, Ak-Mesgid* (numele unei localități)>drom. *atmișcea* 'sortiment de blană', tc. *zerdiçav*>drom. *zerdicea* (SCRIBAN, TDRG). După modelul dubletului *pătlăgeană/pătlăgea* par a fi și *sprîncea*, ALR I/I 21, pct. 170, (Transilvania), și *damigea* (ajuns apoi, printr-o nouă analogie, *damigică* TD Munt. II p. 64, pct. 695).

Cuvinte bulgărești terminate în *-ĕ* sau *-je*: bg. *angarije*>drom. *angarea, hangarea, angara* (alături de *angarie*), bg. *kaplăğa*>drom. *caplagea, caplegea*, bg. *mezdrĕ*>drom. *mezdrea*, ALR SN II 555, pct. 64, 279, 284, 310, 316, 325, 334, 346 (Transilvania, Crișana, Maramureș).

---

[11] Al. Graur, op. *cit.*, p. 6.

[12] *Ibid.*, p. 7.

[13] ȘIO I, LXXXII, LXXIII stabilește două perioade succesive de pătrundere a turcismelor în dacoromână: secolele XV — XVII și secolele XVIII — XIX. Singurele împrumuturi durabile, care se întîlnesc și acum în graiurile dacoromâne extracarpatice (unele forme au început în secolul nostru să pătrundă prin limba literară și în Transilvania) sînt cele din prima perioadă: „ele au pătruns în viața poporului, se bucură de o mare răspîndire și au prins o formă definitivă în limbă“.

Cuvinte grecești terminate în -ια (oxiton și paroxiton) și -ές : ngr. φρυγανιά >drom. *frigănea*, ngr. ελεφτερία >drom. *lefterea*, ngr. μηλία > drom. *milea*, ngr. σκορδαλιά >drom. *scordalea*, ngr. φιδές >drom. *fidea*, ngr. μοαρές >drom. *moarea, morea*, ngr. πανσές >drom. *pansea*[14], poate și ngr. *vapsis* >drom. *văpsea, vopsea* (SCRIBAN, care însă propune ca punct de plecare și verbul rom. *vopsi*, probabil de la *vopseală*, ca și Al. Graur, *op. cit.*, p. 7).

Împrumuturi franțuzești terminate în *-é* (*e*), *-ie*, *-er* : fr. *entrée* >drom. *antrea* (alături de *antreu* și *antret*, Pușcariu, *op. cit.*, p. 402), fr. *baiser* >drom. *bezea*, fr. *coupé* >drom. *cupea* (alături de *cupeu*), fr. *jalousie* >drom. *jaluzea*, fr. *livrée* >drom. *livrea*, fr. *pavé* >drom. *pavea*, fr. *soirée* >drom. *soarea*, fr. *chaussée* >drom. *șosea*, fr. *tranchée* >drom. *transea* (la Alecsandri, apud SCRIBAN, dar și ALR SN IV 966, pct. 192, Transilvania, *transă*, NALR Transilv., răspunsurile la întrebarea 1710, pct. 287, 367, sau chiar *transăuă*, *ibid.*, pct. 288), fr. *canapé* >drom. *canapea*[15].

Împrumuturi romanice sau neogrecești adaptate inițial la tipul rom. *-elă*, *-ele*, din pluralul căruia se reface apoi și o formă analogică *-ea* de singular (care de cele mai multe ori e un dublet alături de *-elă*, dar uneori devine singura formă românească) : *bagatea*, alături de *bagatelă* (<it. *bagatella*[16]) *bretea*[17], din pl. *bretele* (<fr. *bretelles*), *canea*[18], *caramea*, alături de *caramelă* (<fr. *caramelle*), *cordea*, ALR SN IV 1204, pct. 791 (Muntenia), NALR MD, răspunsurile la întrebarea 1473, pct. 671—702, 704—715, 717, 719, 720, 756—761, 763—776, și la întrebarea 1515, pct. 673, 678, 680, 682—684, 686—699, 702, 714, 719, 724, 731, 732, 735, 739, 755, 757—760, 763, 765—771, 773, 774, NALR Olt. II 283, majoritatea punctelor, MAT. FOLK. 1103, RV XX 44 (și *cordică*, mai ales în Moldova, dar și în NALR MD, răspunsurile la întrebarea 1473, pct. 721—723, 725—729, 737, 741, 749, 751, 754, și la întrebarea 1515, pct. 729, 733, 741, 749, 751, 754, din nord-estul Munteniei, în vecinătatea Moldovei) (<it. *cordella*, prin mijlocire neogreacă sau turcă), formația ironică *fidea* 'fidelă', la Caragiale, *dantea*[19], alături de *dantelă* (<fr. *dantelle*), *flanea*[20], alături de *flanelă* și *flanel* (<fr. *flanelle*), *fustanea*, alături de *fustanelă* (<ngr. φουστανέλλα), *manea*, alături de *manelă*, *mărgea*[21] (<lat. med. *margella*, DA, lat. *margella*), *pimpinea*, alături de *pimpinelă* „nume de plante" (<lat. *pimpinella*, germ. *Pimpinelle*), *rondea*[22], alături de *rondelă* (<fr. *rondelle*), *santinea*[23], alături de *santinelă* (<fr. *sentinelle*),

---

[14] DLR, dar Sextil Pușcariu, *Limba română*, I, 402 : "numele floarei *pensée* e *pansea*, cu pluralul *pansele*".

[15] DA : „Neologism din franceză sau germană (poate prin mijlocire turcească)."

[16] Cu înțelesul 'dantelă', *bagadea*, NALR MD, pct, 730, răspunsul la întrebarea 1 481.

[17] TD Munt. II, p. 111, pct. 700.

[18] DA : „Cuvîntul italian *canella*, prin mijlocirea ngr. κανελα sau bg. *kanela*."

[19] În forma *dattea*, NALR Olt. II 286, pct. 970, NALR MD, pct. 691, răspunsul la întrebarea 1 481.

[20] ALR SN IV 1 183, pct. 192 (Transilvania), 414, 514, 520, 531, 537 (Moldova), TD, Munt. II. p. 496, pct. 728, TD Mold. Bucov., pct. 586.

[21] ALR II / I 39, pct. 172 (Transilvania), MAT. FOLK. 365 (în rimă), 965, 1 549 ; *mărgică*, în Moldova, cf. și I. Creangă.

[22] NALR Olt. IV 645, pct. 973, 975.

[23] ALR SN IV, 961, pct. 102, 192, 250, 349, 414, 574 (Transilvania, Maramureș, Moldova), NALR Mar. III 720, pct. 230 ; *săntiñăuă*, NALR Transilv., răspunsurile la întrebarea 1 706, *santinț*, pct. 269, 296.

sardea, refăcut din pl. *sardele* (<ngr. *sardhela*, it. *sardella*), *șrapnea*, alături de substantivul neutru *șrapnel*, pl. *șrapnele*, din pluralul căruia s-a detașat, prin falsă analiză, desinența *-ele*. Un caz întru cîtva deosebit, în sensul că *-elă*, *-ele* provin prin hipercorectitudine din *-ilă*, *-ile*, îl constituie forma *pastea* 'pastilă', foarte frecventă în Moldova[24].

Singulare analogice de la pluralul unor substantive românești de tipul *-ealâ*, pl. *-ele*, sufix atașat la teme verbale: *amețea*, *-ele* 'amețeală', NALR Mold. Bucov. I MN 460, pct. 474, *bătea* 'brațul vătalelor', NALR Olt. IV 726, pct. 943, 989, 993, 995, *clădea* 'gardina sau lemnele din jurul fîntînii' (DA), *clefetea* 'mai de lemn cu care dogarul bate cercurile la buți' (DA), *coșîrjea*, *cusătorea* 'cusătură, lucrul la care coase cineva' (DA), *feștea* 'vopsea', ALR SN II 532, pct. 279 (Crișana), *îmbrobodea* 'îmbrobodeală', *îngrădea* 'nuia', NALR Transilv., răspunsurile la întrebarea 1310, pct. 292 (*îngrădeauă*, *-ele*), 393 (*grădea*, *-ele*), *momea* 'momeală', *mucezea* 'Filago germanica' (PANȚU 178, numită și *mucezeală*, *mucezică* sau *firicică*), *oglindea* (DLR, sensul 1, 'oglindeală'), *pardosea* 'pardoseală', *podea*, ALR II/I p. 114, MN 3376, pct. 682 (Dobrogea), *ibid.* 237, pct. 219, 349, 362 (Transilvania, Maramureș), TD Munt. II p. 374, pct. 721 (alături de *podeală*), ALM II/I 554, pct. 9, 12, 15, 21, 180, 184, 195, 197, 198, 211, 214, 217—219, *pomestea*, *primenea*, *proptea*, TD Munt. II p. 905, pct. 755, MAT. FOLK. 101, *răsucea*, NALR Olt IV MN Pl. 137/2492, pct. 916, 925, 970, *stricnea*, *strujea*, NALR Transilv., răspunsul la întrebarea 733, pct. 440 (*strujá*). Cuvintele următoare, fără a mai fi derivate cu sufixul *-ealâ*, dar avînd aceeași terminație (și pl. *-ele*), se încadrează în aceeași categorie și, prin analogie, refac de la plural un singular *-ea* : *betea* (sau *petea*) 'peteală', ALR SN IV 1204, pct. 219, 228, 235, 260, 362, 365 (Transilvania, Maramureș, Bucovina), TD Olt. p. 82, pct. 921, p. 240, pct. 956, NALR Mar. III 618 și 624, pct. 235—238, MAT. FOLK. 261, 'panglică', NALR Transilv., răspunsurile la întrebarea 1473, pct. 241, 244, 246—258, 260—264, 266—270, 273—289, 298—305, 309—319, 318—322, 334—336, 341, 342, 344, 355, 358, și la întrebarea 1515, pct. 241, 245—258, 260—270, 273—289, 299—301, 303—305, 309—312, 314—316, 318—322, 336, 341—344, 355, 358, *crivea*, *dîrjea* (<bg. *dăržalo*), ALR SN I 76, pct. 172, 228, 250, 260, 272, 279, 284, 325, 353, 362, 386, 574 (Transilvania, Crișana, Maramureș, Moldova), NALR Mar. III 828, pct. 228, 230—232, 236, 238, *nicovea* (de la un pl. *nicovele*), *obia* (<bg. *objalo*), NALR Olt. II 297, pct. 976, 980—982, 991, 992, 994, NALR MD, răspunsurile la întrebarea 1499, pct. 714, 767, *obînzea*, *vetrea* 'vetrelă, pînză de corabie' (cu variantele *ventrea*, *vintrea*, *vîntrea*, prin apropiere de *vînt*), *zăbea* și *zăba* 'zăbală' (<magh. *zabola*), ALR I/I 27, pct. 40, 54, 61, 80, 85, 148, 243, 247, 249, 251, 255, 257, 266, 268, 270, 273, 280, 285, 289, 290, 357, 363, 385, 388, 647, 680, 684, 690, 691, NALR Mar. I 83, pct. 225, NALR Ban. I 74, pct.

[24] NALR Mold. Bucov. I MN 439, în afară de forma normală (din circa o treime din localitățile anchetate) *pastilă*, *-e*, se întîlnesc și formele hipercorecte *pastele*, sg. *pastilă* (pct. 484, 488, 643), *pastele*, *pastelă* (pct. 472, 478, 490, 493, 496, 503, 524, 535, 537, 555, 557, 560, 561, 566, 567, 575, 579, 584, 588, 589, 592, 593, 600, 603, 607, 614, 617, 620, 623, 624, 626, 638, 644, 646, 656, 658) și *pastele*, *pastea* (realizat ca *-eá*, *-ía*, *-é*, *-e*) în pct. 476, 489, 501, 505—507, 525, 531, 532, 536, 540, 542, 547, 550, 551, 553 — 556, 562, 583, 586, 587, 590, 609 — 611, 619, 621, 657, 668. Apare și în NALR Olt. I 132, pct. 958. NALR MD, răspunsurile la întrebarea 439, pct. 684, 708, 723, 731, 735, 831. Forma nu este înregistrată în DLR.

29, 30, 42, NALR Mold. Bucov. I 56, pct. 461—463, 466, 469, 470, 474—476, 478, 480, 484, 487, 488, 490, 494, 498, 504, 555, 563, 565, 610, răspunsurile la întrebarea 256, NALR MD, pct. 722, 725, 738, 741, 742, 745, 746, 871, 873, 875, 876, 879, 880, 882, 889, 894, 898, NALR Transilv., pct. 244, 254—258, 260—268, 270, 272—274, 276—278, 286—290, 296—300, 303—305, 307—312, 321—323, 325—329, 331, 374, 411, 458, chiar *zăbeauă*, pct. 292, 294, 295, 306, 324, 371, *zăbrea* (<sl. *zabralo*, TDRG), MAT. FOLK. 1275. Diferite accidente fonetice fac ca unele substantive feminine sau neutre să capete și un plural în *-ele*, de unde se reface un singular în *-ea* : *arcea*, pl. *arcele*, NALR Mold. Bucov. I MN 264, *brățea* (sau, prin velarizare, *brâța*), ALR SN I 51, pct. 531 (Moldova), NALR Ban., răspunsul la întrebarea 808, pct. 65, ALM II/II 870, pct. 22, 28, 29, 43, 47, *căpelea*, *ibid.* 1014, pct. 37, 112, 214, 217, 218, *cașcavea*, TD Munt. II p. 212, 219, 220, pct. 708, *testemea* (cu pl. *testemele* și singularul normal *testemel*)[25].

În sfîrșit, cîteva forme rare cu *-ea*, cărora le corespund în mod normal alte sufixe (și pseudosufixe) : *costrea* 'costrei', *pistreauă* 'pistrui', NALR Ban. I 50, pct. 2, 3, 8, 11, 18, *circea* 'inel la circeie' ALR SN I 25, pct. 95 (Transilvania), *gingea*, NALR Ban. I 70, pct. 65 (și în LB), *scintea*, NALR Mold. Bucov. II MN 722 (și în TDRG), *terezea* (sau, prin velarizare, *tiriză*), ALM II/I 699, pct. 88, 147, 182, 195, 196, 199, 223 ; poate tot aici e locul și lui *poezea*[26], *copilărea* 'vîrsta de copil, copilărie', MAT. FOLK. 256, *mijlocea* 'mijlocie', *cireșea* 'cireșie', *vanghea* 'evanghelie', *telelea*, femininul lui *teleleu* 'om fără căpătîi' <magh. *telelö*, și chiar *curmea* 'grindeiul plugului', pe care TDRG îl consideră cu etimologia necunoscută, ca și DA, care însă avansa și posibilitatea derivării de la verbul *curma*, iar Weigand îl socotea totuși apărut din *corman*, cu schimbare de sufix (discuția în DA).

Consecința firească a acestei inflații de forme cu *-ea*, *-ele*, care se adaugă formelor moștenite și derivate cu *-ea* diminutival este, paradoxal, nu întărirea tipului *-ea*, *-ele*, ci dezagregarea lui. Avîndu-se în vedere faptul că noile forme analogice nu prezintă un sufix diminutival *-ea*, ci o terminație fără valoare semantică, se produce în română (în primul rînd și mai ales în graiurile extracarpatice, unde pătrunseseră turcismele și alte formații analogice) substituirea din diminutive a sufixului *-ea*, ce risca să se desemantizeze, cu *-ică*, sufix diminutival și el. Acest lucru s-a produs pentru diferențierea diminutivelor cu sufixul *-ea* de noile forme analogice cu terminația *-ea*. Deci : *albăstrea*, *alunea*, *bătrînea*, *borticea*, *bucățea* etc. devin *albăstrică*, *alunică*, *bătrînică*, *borticică*, *bucățică*, cu pl. *-ele* ; unele dintre derivate inovează din nou, căpătînd (și) un nou plural : *alunici*, *lopățici*, *mititici*, *păsărici* etc. Substituția s-a extins și asupra „falselor diminutive", forme moștenite din latină, ca de exemplu : *purcea*, *rețea*, 'dantelă', *rîndunea*, *turturea*, *vălcea*, *vergea*, *vițea*, care au căpătat încă un singular, cu *-ică* : *purcică*, *rățică*, *rîndunică*, *turturică*, *vălcică*, *vergică*, *vițică* și, adesea, chiar și un plural cu *-ici* (după tipul *bunică*, *bunici*) : *rîndunici*, *turturici*, *vițici*. În replică, în cîteva cazuri izolate, un sg.

[25] Se produce și fenomenul invers, dintr-un pl. *-ele* (al unui sg. *-ea*) se reface un sg. *-eală* : *boteală*, ALR SN II 532, pct. 605 (Moldova), *fușteală* 'puschea', ALR II / I, 39 pct. 219 (Transilvania), *măsală* 'măsea', ALR I / I 30, pct. 10 (Banat), *mezdreală*, ALR SN II 555, pct. 2, 36, 47, 76, 95, 105, 836 (Banat, sud-vestul Transilvaniei, nord-vestul Olteniei), *părțală*, *ibid.* I 8, pct. 27 (Banat), *plăsală*, *ibid.* IV 1 051, pct. 219 (Transilvania).

[26] Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, Editura Științifică București, 1975, p. 165

-ică sau un pl. *-ici*, considerate, prin falsă analiză, ca sufix înlocuitor, sînt „refăcute", prin etimologie populară, cu un sg. *-ea*[27].

Că explicația înlocuirii lui *-ea* cu *-ică* este de natură semantică (nu fonetică, cum propunea Al. Graur în „Bulletin linguistique", V, 1937, p. 62—64) o demonstrează analiza cîtorva cuvinte. *Purcea* înseamnă în română 'femela porcului' și 'pui de porc de sex femeiesc'. Cu prima accepție, în Oltenia nu se folosește decît forma *purcea*, NALR Olt. III MN Pl. 65/939, în foarte multe puncte (uneori împreună cu *scroafă*), și niciodată *purcică*. Pentru 'pui de sex femeiesc', *ibid.* 941, alături de *purcea*, apar și *purcică*, *purceluță*, *purcelușă*. În Muntenia și Dobrogea, pentru prima accepție, pe lîngă *scroafă*, se folosește forma *purcea* în foarte multe puncte (răspunsurile la întrebarea 939) și doar în pct. 722, 723, 726—728, 738 (din vecinătatea Moldovei) s-a răspuns *purcică*; pentru al doilea sens (răspunsurile la întrebarea 941), în cam jumătate din puncte — mai ales în nord și est — apare *purcică*, iar în celelalte, *purcea*. În Moldova, NALR Mold. Bucov. II, răspunsurile la întrebarea 939, pentru primul sens se folosesc termenii *scroafă* și *poarcă*; rar apare *purcică*, în nouă localități însoțind răspunsul *scroafă* iar în alte patru (pct. 596, 635, 652, 656) este răspuns unic. În schimb, pentru al doilea sens (răspunsurile la întrebarea 941), se folosește numai *purcică* (doar în pct. 461 și 554 există și dubletul *purcea*). Și mai categoric se prezintă situația în Transilvania și Banat, unde s-a răspuns *purcea* sau *purcică* numai pentru sensul 'pui de sex femeiesc' (NALR Transilv. , NALR Ban., răspunsurile la întrebarea 941), nu și pentru cel de 'femela porcului'. *Vițea* (sau *vițeană*), însemnînd doar 'pui de vacă de sex femeiesc', se conservă într-un spațiu dacoromân foarte larg (Maramureș, Banat, Crișana, Transilvania, Oltenia, Muntenia și puncte din sudul Moldovei), dar în zona cea mai inovatoare — centrul Moldovei și Bucovina — apare aproape numai *vițică*, cf. NALR Mold. Bucov., răspunsurile la întrebarea 855, pct. 462—465, 467—469, 471—476, 478—511, 513—553, 555—580, 582, 583, 585, 589—593, 595—601, 605—612, 618—622, 624, 628, 631—633, 635, 637, 641, 643, 645, 652, 659, 660, ALM I/I 223, pct. 8, 10, 14—16, 18, 20, 22—48, 50, 51, 53—74, 76—132, 125—171, 173—180, 182—190, 193—207, 209—218, 220—236 (doar în cîteva puncte însoțit de *viteă*). *Vițică* apare și în NALR MD, într-o zonă apropiată de Moldova, pct. 721, 731, 742, 762, 785, 797, 814, 825, 857, 872—874, 877—884, 886—889, 894, 897, ca și în NALR Transilv., în aceeași vecinătate, pct. 241, 248, 253, 255, 263—267, 275—283, 285, 299, 301, 302, 317, 338; simptomatic, *vițică* apare și în Maramureș, în punctele dinspre Moldova (235—237), NALR Mar. II 360.

Chiar și paradigme de felul *aluniță*, *alunele*, NALR Mold. Bucov. I 64, pct. 509, 512, 518, 523, 542, 543, 552, NALR Transilv., întrebarea 276, pct. 385, *purcea*, *purcelușe*, NALR Olt. III MN Pl. 65/941 sau seriile sino-

[27] *Percică* (< tc. *pürçek*) 'cîrlionț, moț' are și forma *percea*; *scrijică* (DM: (reg.) „Felie subțire de pîine, de fructe etc. [...] Comp. sb. (*s*)*križika*, ucr. *skryživka*"), apare doar în ALR SN IV 1 068, pct. 362, NALR Mar. II 334, pct. 235 — 237, iar *scrijea* mult mai des, ALR SN IV, 1 068, pct. 102, 205, 260, 219, 272, 279, 284, 216, 334, 346, 349, 352, 365, NALR Mar. II 334, pct. 221 — 234, 238 — 240; totuși pl. *-ele* și nu *-ici* ne-ar trimite la etimologia propusă de Cihac: cf. ceh. *križala* 'Obstschnitte', însușită și de TDRG. *Mezilea*, din pl. *mezelice*, sg. *mezelic*; *turea*, din pl. *tureci*, sg. *tureac*; *păturnea*, din pl. *păturnici*, sg. *păturnică* 'potîrniche'; *potea*, din varianta *potică* 'potecă'.

nimice coradicale : *purcea, purcică, purcelușă, purceluță, ibid.*, și *purcelucă*, NALR Mar. II 360, sau de la teme diferite, *scrofiță*, NALR Mold. Bucov. II, răspunsurile din cîteva puncte la întrebarea 941 ; *viței, vițică, vițălușă, ibid.* la întrebarea 855, *vițălucă, vițălușcă*, ALM I/I 223, arată că tendința de înlocuire a lui *-ea*, care și-a slăbit, în împrejurările prezentate, înțelesul diminutival, răspundea nevoii vorbitorilor de a conserva, la formele moștenite și la derivate, sensul lor diminutival.

Această înlocuire nu s-a oprit însă la formele moștenite și derivate cu sufixul *-ea* diminutival[28], ci s-a extins și la unele forme analogice terminate în *-ea*, destule dintre ele, prin forma sau dimensiunea referentului ori prin etimologie populară, îndreptățind la vorbitorul comun (din aceleași zone în care se manifestă tendința) înlocuirea terminației *-ea* cu sufixul diminutival *-ică* : *ameițîce* 'ameței', NALR Ban., întrebarea 460, pct. 25, din *amețeală, ameței* > *ameța* sg. > *amețică* sg., *ameițîce* pl., *andrică*, ALR II/I p. 24 MN 6957, pct. 405, 463 (Moldova), ALM II/II 732, pct. 20, 27—29, 31, 32, 35—37, 50, 51, 53—56, 58—68, 70, 71, 75—79, 84—95, 100, 102—105, 107—111, 114—117, 119, 121—135, 137—149, 151—156, 158—160, 162, 163, 166—171, 173—177, 179, 183, 185—188, 196, 197, 200, 202, 204, 205, 207, 213, 215, 224, 227, 228, 230, 236, *argică, cordică*, ALR SN IV 1183, pct. 605 (Moldova), NALR MD, răspunsurile la întrebarea 1473, pct. 721—723, 725—729, 733, 737, 741, 744, 751, 754, în vecinătatea Moldovei, DESC. 86, cf. și *cordiculță*, ALRT p. 213, pct. 551 (Moldova), *damigică*, TD Munt. II p. 64, pct. 695, *flanică*, ALR SN IV 1183, pct. 605 (Moldova), TD Munt. II p. 794, pct. 749, *mărgică* (în Moldova, cf. și Creangă), *pastică* (<*pastea*, formă refăcută după pl. *pastele*<*pastile*), NALR Mold. Bucov. I MN 439, pct. 498—500, 504, 508—523, 525—531, 534, 536—539, 541, 543—549, 551, 552, 558, 569, 581, 596, 598, 599, 608, 618, *păllăgică*, MAT. FOLK. 1493, *pangică, perdică* 'perdea', NALR Mold. Bucov., răspunsurile la întrebarea 690, pct. 542 (pl. *-ele*) și 520 (pl. *-ici*), *pingică*, ALR SN IV, 1192, pct. 537, 551 (Moldova), *preducică, ibid.* II 404 pct. 605 (Moldova), *terezică*, ALM II/I 699, pct. 76—78, 84, 86, 87, 89—94 100, 103—105, 108—111, 113, 114, 116—119, 121, 122, 125—128, 130—136, 139—145, 148, 151—156, 158—163, 166, 167, 169—171, 173—180, 183—186, 188, 189, 193, 197, 203, 227, 228, 236—240, *zarnacadică*, ALR SN III 640, pct. 531 (Moldova).

Dacă, din contra, dimensiunea referentului era incompatibilă cu ideea de „mic", s-a inovat în sens opus : întrucît *menghenea* (<tc. *mengene*, DLR, sau *menguéné*, DDA) nu denumea un obiect mic care să îndreptățească terminația *-ea* (simțită ca sufix diminutival), s-a format în română *menghină* printr-un soi de „desufixare". O explicație prin filiera sîrbocroată este exclusă, termenul *ménghele* avînd circulație redusă (Banat) și însemnînd mai ales 'fiecare dintre cei patru stîlpi bătuți în pămînt între care se fixează boul spre a fi potcovit'. Tentantă ar fi fost soluția filierei bulgărești, cf. forma *ménģimja* din pct. 991, bulgăresc, ALR SN I 235, dar forma etimologică

[28] De fapt, sufixul *-ea* nu are numai valoarea diminutivală, ci aceasta este doar valoarea originară și principală. O analiză și o clasificare a valorilor semantice ale acestui sufix am încercat în articolul *Observații asupra sufixului* -ea, în volumul omagial *Profesorul Gavril Istrate la 70 de ani*, Universitatea „Al. I. Cuza", Iași, 1984, xerografiat, p. 169 — 180.

menghenea, prin atestările ei masive la sfîrșitul secolului trecut[29], arată că trecerea de la *menghenea* la *ménghină* s-a făcut pe teren românesc.

În concluzie, apreciem că sufixul lat. *-ella* a evoluat în dacoromână în felul următor : după ce a pătruns prin cuvinte moștenite în româna comună, *-eauă* (forma etimologică, explicabilă prin evoluție fonetică normală)[30] a devenit *-ea* în unele graiuri dacoromâne, iar în dialectele aromân și meglenoromân, ca și (cel puțin în unele cuvinte) în graiurile bănățean, crișean, maramureșean, în zone din Transilvania, Bucovina, nord-estul Moldovei a rămas *-eauă*. Sufixul *-ea(uă)* a format apoi în dacoromână mult timp numeroase derivate, în marea majoritate diminutive. Constituite într-un tip morfologic, cuvintele cu *-ea*, *-ele* (moștenite și derivate) au servit ca model încadrării în dacoromână a numeroase turcisme terminate în limba de origine în *-a*, *-e*, *-i* accentuați, ca și multor altor forme care fie aveau ca terminație de singular un *-é* (franceze), *-iá* (grecești, bulgărești), fie aveau un plural în *-ele* (italiene, franceze sau românești, cu sg. *-eală*). Dar această extraordinară creștere numerică a formelor cu *-ea*, *-ele*, departe de a întări tipul, îl slăbește, căci valoarea semantică diminutivală a sufixului nu exista la formele mai noi, în care *-ea*, *-ele* sînt doar niște terminații (asemantice). De prin secolele al XVII-lea și al XVIII-lea *-ea* din diminutive începe să fie înlocuit cu *-ică* (sinonim, dar neechivoc) în graiurile dacoromâne extracarpatice, adică chiar acolo unde erau în circulație cele mai multe dintre cuvintele pătrunse ulterior în română, cu terminația analogică *-ea*, *-ele*. Acest proces, activ și în prezent în estul și sudul țării, unde efectele sînt vizibile la numeroase cuvinte și pe arii largi, a antrenat, izolat, și ariile nord-vestice dacoromâne, unde însă reprezentativ rămîne tipul *-ea(uă)*. Înlocuirea lui *-ea* cu *-ică* nu a afectat la început forma de plural (tipul *-ică*, *-ele*), dar, în zonele inovatoare, la destule cuvinte, schimbarea a atins apoi și forma de plural (tipul *-ică -ici*). Această evoluție a antrenat curînd, în aceleași zone, și unele cuvinte cu terminația *-ea*, ajungîndu-se astfel la *andrică*, *cordică*, *flanică*, *pastică*, *pingică*, cuvinte despre care nu se poate spune că au apărut nici prin substituire de sufix (căci *-ea* din *flanea*, *pingea* nu este sufix), nici prin sufixare (căci *andr-*, *flan-*, *past-*, *pinġ-* nu sînt teme), ci prin înlocuirea unei terminații *-ea* (omofone cu sufixul diminutival) prin sufixul diminutival *-ică*.

SIGLE (care nu sînt uzuale)

BUTURĂ — Valer Butură, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979.

DDA — Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân general și etimologic*, București, 1963.

DESC. — Lucia Cireș și Lucia Berdan, *Descîntece din Moldova. Texte inedite*, Universitatea „Al. I. Cuza", Iași, seria *Caietele Arhivei de folclor*, II, Iași, 1982, xerografiat.

RV — *Rumänische Volkslieder aus der Bukowina*, I. Band : *Liebeslieder*, publicate de dr. Matthias Friedwagner, Konrad Triltsch Verlag, Würzburg, 1940.

[29] Cf. *Răspunsuri la chestionarul lingvistic*, I — XVIII, 1884 — 1885, al lui B. P. Hasdeu, Biblioteca Academiei R. S. România, ms. rom. nr. 3 418 — 3 436.

[30] Ni se pare convingătoare opinia lui Al. Philippide, *Originea românilor*, II, Iași, 1928, p. 115 — 116, susținută cu explicații de natură morfologică de Marius Sala, *Contribuții la fonetica istorică a limbii române*, Editura Academiei R. S. România, București, 1970, p. 87 — 94.

CONSIDÉRATIONS DIACHRONIQUES SUR LE SUFFIXE -*EA*

RÉSUMÉ

L'auteur prouve que le suffixe diminutif -*ea* a été productif dans tous les parlers daco-roumains jusqu'au XVII siècle environ ; après cette époque il caractérise seulement certaines zones : la Transylvanie, le Maramureș, la Crișana, quelques parties du Banat, le nord-ouest de l'Olténie. La démonstration s'appuye sur les dates des attestations des mots hérités du latin ou dérivés par le roumain à l'aide du suffixe -*ea* (< lat. *ella*) et sur leur repartition dans les parlers daco-roumains.

Dans les territoires extra-carpatiques la valeur diminutive du suffixe s'est trouvée réduite après le XVIIe siècle, vu la pénétration jusqu'à cette date de nombreux éléments turcs adaptés par le roumain au type -*ea*, -*ele*, tout comme d'autres éléments (bulgares, néogrecs, néoromans), rangés, par analogie, dans la même catégorie. Cela a entraîné — dans l'espace linguistique nommé — le remplacement de -*ea* par -*ică* (ex. *bucățică*, *cărticică*, *frumușică*, remplacent *bucățea*, *cărticea*, *frumușea*). Ce remplacement va marquer aussi des mots dans lesquels -*ea*, soit n'est plus senti comme suffixe (*mărgică*, *rîndunică*, *turturică*, *vițică* au lieu de *mărgea*, *rîndunea*, *turturea*, *vițea*), soit il n'est pas vraiment suffixe (*andrică*, *flanică*, *pătlăgică*, *pingică* au lieu de *andrea*, *flanca*, *pătlăgea*, *pingea*).

Centrul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor
Iași, str. Codrescu, nr. 2